

I. N. ΠΕΡΥΣΙΝΑΚΗΣ

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ:
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πραγματικότητα

Δέν σκοπεύω να υποδυθώ σε συγγραφή ιερειμιάδας για την κατάσταση των Κλασικών Σπουδών σήμερα ούτε σε συγγραφή διθυράμβου για τη σημασία τους. Το ρολόι δέν γυρίζει πίσω στην εποχή που τα παιδιά ήσαν υποχρεωμένα να «ἀπολαμβάνουν» την Ἀριγόνη ή τὸν Κρίτωνα... με συντακτική ἀνάλυση. Πάντως με τὰ κλασικά γράμματα συμβαίνει τὸ ἕξις παράδοξο: τὴν εποχή τῆς παγκοσμιοποίησης, ἡ ἐνωμένη Εὐρώπη τὴν πρώτη Μαΐου 2004 καλωσορίζει τὰ 10 νέα μέλη τῆς με ὄρους ἀρχαίους ἑλληνικούς δια στόματος τοῦ νομπελίστα ποιητῆ Σήμους Χήνεῦ (που ὁ ἴδιος ἔχει ἀποδειγμένα συμβάλει τὴν ἐξαγωγικότητα καὶ τὴν προσαρμοστικότητα τῶν κλασικῶν κειμένων), ἡ κλασικὴ παιδεία, ἔκφραση καὶ ἡ ἴδια κατεξοχὴν μιᾶς τέτοιας παγκοσμιοποίησης, συρρικνώνεται διαρκῶς καὶ ἀπειλεῖται στὰ πὸ στενά τῆς ὄρια, ἀντίθετα με ὅ,τι συνέβαινε στὸ παρελθόν. Εἶναι καὶ αὐτὸ μιᾶ ἀπόδειξη ὅτι ἡ κακὴ κατάσταση τῶν κλασικῶν σπουδῶν σήμερα δέν ὀφείλεται τὴν ἑλληνική τῆς ἰκανότητας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας νὰ ὀμιλεῖ καὶ ν' ἀντιλαμβάνεται τὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ μας, ἀλλὰ σὲ ἔξωθεν ρυθμίσεις καὶ ἀπορρίψεις ἴσχυρες με τὴν οὐσία τῆς. Οὔτε θὰ εἶπε κανεὶς λογικὰ σκεπτόμενος ὅτι εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ κέρδους πὸν ἐπέβαλλε π.χ. στὸν Peter Hall τὴν ἀρχὴ τῆς δεκαετίας τοῦ '80 νὰ παρουσιάσει τὴν Ὁρέστεια τοῦ Αἰσχύλου.

Ξεκινῶ ὅμως με δύο παραδοχές: Πρῶτα, ὅτι οἱ Κινέζοι π.χ. ἐκπαιδεύουν με κινέζικη, λογοτεχνία τὰ παιδιά τους. Με αὐτὸ ἀπαντῶ καταφατικὰ στὸ ἀγνωστικιστικὸ καὶ ἀνοικειωτικὸ ἐρώτημα «γιατὶ ἀρχαῖα ἑλληνικά;» ἢ «πόσο κλασικὴ εἶναι ἡ κλασικὴ ἀρχαιότητα;». Καὶ δεύτερο, μοῦ εἶναι ἀρκετὸ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ ἀπαξίωση τῶν Κλασικῶν Σπουδῶν τὴν εποχὴ μας δέν ἀπορρέει εἰθέως ἀπὸ τὴν κοινωνία, δέν εἶναι δηλ. σύστοιχη με τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα. Ἀντίθετα, εἶναι ἀποτέλεσμα κανονιστικῶν πολιτικῶν ἀποδόση: *Φιλολογία* 33 (2004) 243-254

φάσεων. Είναι πολιτικές εκπαιδευτικές αποφάσεις, και όχι οι νόμοι της αγοράς, όπως ίσως λέγεται, που μείωσαν την αξία του πτυχίου του φιλολόγου, που υποβίβασαν το επίπεδο των φοιτητών που επιτυγχάνουν στα τμήματα φιλολογίας. Η κατάτμηση του ένιαιου φιλοσοφικού τμήματος και ό κατά συνέπεια τριπλασιασμός των εισαγομένων (και μάλιστα υπερτριπλασιασμός αφού ταυτόχρονα αυξήθηκε σε όρισμένα τμήματα και ό αριθμός των εισαγομένων σε σχέση με τις προηγούμενες χρονιές), προκειμένου τότε να λυθεί το πρόβλημα του ίσοσκελισμού των προσφερόμενων θέσεων και της ζήτησης και να κλείσει ή έπετηρίδα, προκάλεσε την άρχή της άπαξίωσης του πτυχίου του φιλολόγου. "Όταν εισάγονται σε τμήματα φιλολογίας κάθε χρόνο περίπου 2.000 υποψήφιοι και διορίζονται κάθε χρονιά με τις εξετάσεις του ΑΣΕΠ κατά μέσο όρο 500, είναι φυσικό το πτυχίο φιλολογίας να μην έχει αντίστοιχη ζήτηση, και έπομένως και το επίπεδό του από το επίπεδο των εισαγομένων να μην είναι ύψηλό. "Αν στους αριθμούς αυτούς προσθέσουμε και τους εισαγομένους στα άλλα τμήματα φιλοσοφικών σχολών, ή αναλογία αυτή και ή ανάλογη υποτίμηση γίνεται ακόμη πιο οίκτηρή. "Όταν το μεγαλύτερο μέρος των εισαγομένων στα τμήματα φιλολογίας δέν έχει βάλει πρώτη έπιλογή τη φιλολογία, γίνεται κατανοητό ότι δέν θό ύπάρχει και το αντίστοιχο ύπόβαθρο στους μαθητές και έπειτα στους φοιτητές. Φτάσαμε μάλιστα στο επίπεδο την προηγούμενη χρονιά (2003-04) να εισαχθούν φοιτητές με ύψηλότερο βαθμό σε τμήματα δημοτικής έκπαίδευσης παρά σε τμήματα φιλολογίας: άπκλειστικός παράγοντας είναι ή προοπτική διορισμού. Πρέπει να προστεθεί ότι οι εξετάσεις του ΑΣΕΠ δέν έβλαψαν το πτυχίο του φιλολόγου: αντίθετα το άνέδειξαν, διότι έφόσον ή πολιτεία (έξαιτίας του περίφημου πολιτικού κόστους) δέν αναλάμβανε την κατάτμηση της έπετηρίδας με βάση την ειδίκευση, οι εξετάσεις αυτές έδειξαν το επίπεδο των τμημάτων φιλολογίας σε σχέση με τα άλλα τμήματα της φιλοσοφικής σχολής, παρά την άνιση μεταχείριση με τις παιδαγωγικές άπαιτήσεις των εξετάσεων, και κατά συνέπεια αναβάθμισαν το πτυχίο των τμημάτων φιλολογίας. Η έμμεση έπαναφορά της έπετηρίδας που άκούσθηκε πρόσφατα είναι μάλλον άστοχη.

Κάπως ανάλογη είναι ή κατάσταση και στην τριτοβάθμια έκπαίδευση: όταν π.χ. δέν προκηρύσσονται νέες θέσεις μελών ΔΕΠ στα τμήματα φιλολογίας και τη μερίδα του λέοντος του λεγόμενου προγραμματισμού (γιατί παραβιάζεται αυτή ή έννοια) έχουν τα τμήματα δημοτικής έκπαίδευσης ή τα περίφημα «νέα τμήματα», άπαξιώνονται αναλογικά οι μεταπτυχιακοί τίτλοι και τα προσόντα των δυνάμει υποψηφίων, με άποτέλεσμα να παρουσιάζονται σε μία θέση λέκτορα κλασικής φιλολογίας που προκηρύσσεται δέκα, δεκαπέντε, δεκαοκτώ υποψήφιοι.

Πολιτικὲς ἀποφάσεις. Δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση.

Ἐφόσον λοιπὸν ἔχει ἐπέλθει ὁ ἰσολογισμὸς προσφορᾶς καὶ ζήτησης θέσεων εἰσαγομένων φοιτητῶν στὴν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση, εἶναι καιρὸς νὰ μειωθεῖ δραστικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσαγομένων φοιτητῶν στὰ τμήματα φιλολογίας, ὥστε νὰ εἶναι λίγο ὑψηλότερος ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν διοριζομένων. Προτείνεται: Τὰ μαθήματα ποὺ ἐξετάζονται οἱ ὑποψήφιοι φιλόλογοι εἶναι τρία (ὄχι ἐναλλακτικά): ἀρχαῖα ἑλληνικά, νέα ἑλληνικά καὶ ἱστορία [αὐτὸ ἤδη εὐτυχῶς ἀποφασίστηκε]. Οἱ ἐπιτυχόντες προετοιμάζονται γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ κατάρτιση. Κάθε εἰδικότητα διδάσκει τὸ ἀντικείμενο τῆς εἰδικευσῆς της: κατοχυρώνεται τὸ ἐπάγγελμα τοῦ φιλόλογου, τὸ ὁποῖο λυμαινόμενται ἢ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλοῦν ὑπαρξὴ πολλὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα. Τὰ μόρια ποὺ δίδουν στίς ἐξετάσεις οἱ μεταπτυχιακοὶ τίτλοι εἶναι τὰ ἴδια γιὰ ὅλους. Ἰδρύονται τὰ κλασικὰ λύκεια.

Τὸ σύστημα τῶν ἐξετάσεων εἰσαγωγῆς στὴν τριτοβάθμια ἐξέταση στὴν οὐσία ἐπαναλαμβάνει τὴν παλαιὰ ἄγονη ἀπομνημόνευση γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν τύπων — ἐξαιρετικὸ πεδίο ἀπομνημόνευσης. Ὅμως καὶ στὸ λύκειο προέχει ἡ ἐρμηνεία: ἀλλὰ καὶ πάλι, ποιά ἐρμηνεία; Καὶ αὐτὸ εἶναι εὐθύνη ἐπαγγελματικὴ στὸ γυμνάσιο καὶ τὸ λύκειο, ἀλλὰ εὐθύνη καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης.

Ὁρες, ὕλη, ἐγχειρίδια διδασκαλίας.

Τὰ ἐγχειρίδια διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀπὸ τὸ πρωτότυπο στὸ Γυμνάσιο πρέπει νὰ ξαναγραφοῦν· καὶ ἀναφέρομαι ἀπὸ προσωπικὴ πείρα σὲ αὐτὰ ποὺ συγγράφονται αὐτὴν τὴ στιγμῇ.

Ἡ ὕλη ἑνὸς ἐγχειριδίου τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας στὸ Γυμνάσιο μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖται ἀσφαλῶς: α) ἀπὸ φράσεις ἀπλές καὶ ἐλκυστικὲς γύρω ἀπὸ ὀρισμένες ἰδέες ἢ συντακτικὰ καὶ γραμματικὰ φαινόμενα ἢ καὶ σκηνές ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἢ πολιτικὴ ζωὴ (πάντως ἢ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μὲ ἀποσπάσματα καὶ φράσεις διαχρονίας ἔχει ἐκμετρήσει τὸν βίον της)· β) ἀπὸ κείμενα ἐπιλεγμένα μὲ βάση τὴ γλωσσικὴ τους ἀπλότητα, τὸ νοηματικὸ τους ἐνδιαφέρον (νὰ λένε κάτι ποὺ νὰ γεννᾷ τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν περιέργεια, τῶν μαθητῶν) ἢ ἐπειδὴ εἶναι πρόσφορα νὰ διδάξουν ἕνα συντακτικὸ φαινόμενο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιλεγοῦν τέτοια κείμενα ἢ φράσεις ἀπαιτεῖται πολὺ καλὴ γνώση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ προσεκτικὴ ἐπιλογή ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς χρήσης τους γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Φυσικὰ οἱ περιχοπέδες ποὺ ἐπιλέγονται μπορεῖ νὰ ἀπλουστεύονται σὲ ὀρισμένα σημεῖα. Ὁ Αἴσωπος ἦταν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μία εὐκόλη λύση. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ μόνη. γ) Μία καλὴ κατηγορία κειμένων μπορεῖ νὰ συντεθεῖ ἀπὸ περιχοπέδες ἀρχαίων κειμένων τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶναι γνωστὸ στοὺς μαθητὲς ἀπὸ μετάφραση (ἢ ἀπὸ τὴ μυθολογία) καὶ ποὺ θὰ κινήσουν ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους

και μόνο την περιέργεια τῶν μαθητῶν: σκηνές ἀπὸ τὸν τρωικὸ πόλεμο, ἀπὸ τὸ νόστο τοῦ Ὀδυσσεά, ἀπὸ ἀφηγηματικὰ μέρη τραγωδιῶν, ἀπὸ κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη, περικοπές ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, πού νὰ δηλώνουν τίς ἀντιλήψεις του, ἀπὸ τὸν Πολύβιο, τὸν Πλούταρχο. Οἱ περικοπές αὐτές θὰ συντεθοῦν μὲ χρήση λεξιλογίου ἀπὸ τὸν συγγραφέα πού διηγεῖται τὸ περιστατικὸ (ὑπάρχουν τέτοια ἐγχειρίδια στὴ βιβλιογραφία). Ἡ ἴδια κατηγορία συντεθειμένων κειμένων, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα πού στηρίζονται περισσότερο στὸ πρωτότυπο, μπορεῖ νὰ ἀναφέρονται σὲ σκηνές ἀπὸ τὴν καθημερινὴ πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση οἱ μαθητὲς στὰ τρία χρόνια νὰ ἔχουν γνωρίσει «στὸ πρωτότυπο» πολλὲς ἀπὸ τίς ὀψεις τῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων.

Οἱ λέξεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς πού σώζονται στίς σύγχρονες γλῶσσες εἶναι μιὰ χρήσιμη διάσταση τῆς γλώσσας καὶ τοῦ μαθήματος, ἀλλὰ ἐνέχει τὸν κίνδυνο νὰ εἶναι ἄγονη: πρῶτα νὰ καλλιεργήσει τὴν ἀποψη τοῦ περιούσιου λαοῦ, καὶ ἔπειτα νὰ παραγνώρισει πόσες λέξεις ἔχει παραλάβει ἢ ἐλληνικὴ, καὶ ὄχι μόνο ἢ νέα, ἀπὸ ἄλλες γλῶσσες. Μία τέτοια μελέτη δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ εἶναι ἐπιφανειακὴ, ἀπλοϊκὴ καὶ ἐνδεχομένως νὰ ἀρκεῖται σὲ μιὰ ἐθνικὴ αὐταρέσκεια: πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἐξειδικευμένο λεξιλόγιο, ὅροι ἐπιστημονικοί, κυρίως τῆς ἱατρικῆς ἢ τῆς τεχνολογίας. Τέλος, ἡ μελέτη τῆς ἐπιβίωσης ἀρχαίων ἐλληνικῶν λέξεων σὲ ἄλλες γλῶσσες πρέπει νὰ γίνεῖ καὶ σὲ σχέση μὲ τὴ νέα ἐλληνικὴ, ὄχι ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν λέξεων πού ἐπιβιώνουν μὲ ἀπλὴ ἀλλαγὴ τῆς κατάληξης, ἀλλὰ ἐκείνων πού δηλώνουν ὄχι μόνο ἐπιστημονικὴ ὀρολογία (ὡς ἀντιδάνεια ἢ μὴ· πῶς γράφεται ἢ ὀρθοπεδικὴ ἢ ἡ ὀστεοπώρωση) ἀλλὰ καὶ ἐξειδικευμένες λέξεις ἢ λέξεις πού πλάστηκαν ἀπὸ τοὺς λογίους. Ἔτσι καὶ ὁ γλωσσικὸς πλοῦτος τῶν μαθητῶν θὰ αὐξηθεῖ καὶ ἐνδεχομένως θὰ ἀγαπήσουν ἐκ τῶν ἐνδον τὸ μάθημα, γιατί πέρα ἀπὸ τὴ λογοτεχνικότητα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, πού δὲν εἶναι σὲ θέση οὕτως ἢ ἄλλως νὰ τὴν ἐκτιμήσουν, θὰ διαπιστώσουν τὴ χρησιμότητα τῆς γλώσσας καθ'αυτὴ. Μία τέτοια ὀπτικὴ εἶναι καλύτερο νὰ ἔχει ὑπόψη τῆς ὄλης τῆς τάξεως τοῦ Γυμνασίου καὶ συμπληρώνει καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ὄλη τῶν ἀρχαίων στὸ λύκειο.

Ἡ πολιτεία ἐπίσης μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ παραγγεῖλει ἢ νὰ προκηρύξει μεταφράσεις γιὰ ἐκπαιδευτικὴ χρήση· οὔτε μιὰ τέτοια μετάφραση δὲν ἔγινε ποτὲ στὴ χώρα μας.

Τριτοβάθμια ἐκπαίδευση. Ἔρευνα, πρόσληψη.

Ἐπαινέχθηκα προηγουμένως ὅτι τὸ θέμα τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν στὴν ἐκπαίδευση ἔχει καὶ μιὰ, μᾶλλον τὴ σπουδαιότερη, ἐσωτερικὴ διάσταση, πού ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ προβλήματος, τὴν ἐρμηνεία. Εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ἀπὸ μετάφραση διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας εἴτε

πρόκειται γιὰ τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποιά ἐρμηνεία προσφέρουμε στὰ παιδιά; Ἡ μετάφραση προϋποθέτει καὶ συνοψίζει τὴν ἐρμηνεία.

Ἡ ἀκριβὴς μετάφραση π.χ. τῶν ὄρων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ποὺ δηλώνουν ἠθικὲς ἀξίες καὶ πολιτικὴ συμπεριφορά, εἶναι δύσκολη καὶ ὀδηγεῖ συχνὰ σὲ παρανοήσεις, καθὼς υἱοθετεῖται (καὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες) μιὰ σταθερὴ ἀπόδοση κάθε τέτοιου ὄρου, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία καὶ παιδεία. Ἡ νεοελληνικὴ ὁμως γλώσσα καὶ πραγματικότητα, δικαιολογημένα, εἶναι πολὺ πιὸ ἐπιρρεπῆς νὰ διαπράξει αὐτὸ τὸ σφάλμα, ἀφοῦ πολλὲς λέξεις ἀξιῶν καὶ συμπεριφορᾶς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ὑπάρχουν καὶ στὴ νέα ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο.

Ἄν διαβάζουμε τὸ κείμενο μόνο σὲ μετάφραση, ἢ ἐάν, ἐνῶ «γνωρίζουμε ἀρχαῖα ἐλληνικά», νομίζουμε ὅτι ἡ ἀρετὴ ἔχει διαφορετικὲς σημασίες σὲ διαφορετικὰ συμφραζόμενα, θὰ σκεφτόμαστε περισσότερο στὰ νέα ἐλληνικά παρὰ στὰ ἀρχαῖα καὶ θὰ παραποιήσουμε τὰ φαινόμενα· διότι ἂν εἶναι νὰ κατανοήσουμε τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ἔννοια τῆς ἀρετῆς πρέπει νὰ μελετήσουμε τὴ φύση τῶν καταστάσεων στὶς ὁπεῖς χρησιμοποιεῖται. Ἐφόσον ἡ ἀρετὴ ἔχει τὴ «σημασία» «καλοσύνη», «γενναιότητα», «ἐπιτυχία», «εὐημερία», καὶ δὲν ὑπάρχει καμία νέα ἐλληνικὴ λέξη (ἢ ἄλλης γλώσσας) ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται πάντοτε, συνεπάγεται ὅτι εἶναι καλύτερο σὲ μία μετάφραση ἢ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση νὰ κρατᾶμε μὲ πλάγια γράμματα αὐτοὺς τοὺς ὄρους κλειδιά, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ διακρίνει ὁ ἀναγνώστης πότε καὶ πῶς τοὺς χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Διότι εἶναι σημαντικό γεγονός στὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς κοινωνίας ὅτι οἱ Ἀρχαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἴδια λέξη ἀρετὴ ὅπου ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε διαφορετικὲς. Ἄν πρόκειται νὰ κατανοήσουμε εἴτε τίς ἀξίες ἢ τὴν κοινωνία, δὲν πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ μελετήσουμε τίς λέξεις αὐτὲς σὲ μετάφραση.

Γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν τέτοια κρίσιμα σφάλματα ὄχι μόνο στὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότητα, ἐπιβάλλεται νὰ ἐξετάζονται κάθε φορὰ τὰ συγκεκριμένα ἰδεολογικὰ καὶ πολιτικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ συγγραφέα καὶ νὰ ἐξετάζεται διαχρονικὰ ἡ ἐξέλιξη καὶ τὸ νέο περιεχόμενο ποὺ ἀποκτᾶ κάθε λέξη σὲ κάθε συγγραφέα. Ἰδιαίτερα γιὰ τίς λέξεις ἠθικοῦ περιεχομένου δὲν πρέπει νὰ διαπράττεται ἡ ἀφέλεια ὅτι δηλώνουν καὶ στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά ὅ,τι δηλώνουν καὶ στὴ νέα ἐλληνικὴ, στὴν ὁποία ὁμως τὸ περιεχόμενό τους ἔχει ὑπαγορευτεῖ κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸν χριστιανισμό, ἢ ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τῶν ἐπιγόνων τους ὡς τὴ σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία.¹

1. Βλ. Γ. Ξανθάκη - Καραμάνου (ἄρθρο Ἰ. Ν. Περυσινάκη 275-300) σσ. 279 κ.έ. καὶ A.W.H. Adkins (1969) καὶ (1972).

Ἐκτός ἀπὸ τὰ προτεινόμενα παραπάνω διοικητικὰ πολιτικὰ μέτρα, πρέπει νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὶς νέες προοπτικὲς ποὺ ὑπάρχουν. Ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας ἀπὸ μετάφραση ἀπὸ τὶς πηγές μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ ὅλα τὰ τμήματα δημοτικῆς ἐκπαίδευσης καὶ νηπιαγωγῶν, ἂν δὲν πρέπει νὰ μαθαίνουμε τὴν ἐλληνικὴ μυθολογία ἀπὸ τὴν Χερα ἢ τὸν Hercules, ἢ ἔστω τὴ Σοφία Ζαραμπούκα.

Τὸ Ἐνοικτὸ Πανεπιστήμιο προσφέρει ἓνα πεδίο στὸ ὁποῖο μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἐπεκταθεῖ ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ τὴ μετάφραση, εἴτε σὲ ὑπάρχοντα τμήματα εἴτε καὶ σὲ εἰδικὰ νέα τμήματα φιλολογίας· μέχρι τώρα ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων εἶναι ἔμμεση, μόνο σὲ τμήματα θεάτρου καὶ πολιτισμοῦ.²

Οἱ πενιχρὲς σελίδες τῆς γραμματολογίας ποὺ πραγματεύονται τὶς «ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαιότητας» πρέπει νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ ἐκείνη τὴν ἱστορικὴ θεώρηση ποὺ ἀντιμετωπίζει τὴν πρόσληψη καὶ τὶς μεταμορφώσεις τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας μὲ τὴ σοβαρότητα μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει καὶ τὴν ἴδια. Ἡ ἀποψη αὐτὴ προϋποθέτει ἓναν κοινὸ ἐρευνητικὸ χῶρο γιὰ ὅλες τὶς φιλολογίες. Ὁ ἐλληνιστὴς καὶ ὁ λατινιστὴς ἔχουν σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν νεοτέρων συγγενικῶν κλάδων, τὸ πλεονέκτημα ὅτι γνωρίζουν σὲ βάθος τὰ κείμενα, τῶν ὁποίων τὴν πρόσληψη μελετοῦν ἀπὸ κοινοῦ. Μία ἀπὸ τὶς ἐνθαρρυντικὲς ἐξελίξεις στὶς πρόσφατες λογοτεχνικὲς σπουδὲς εἶναι ἡ καλύτερη ἐπίγνωση τῶν ἀλλαγῶν στὰ ἱστορικὰ συμφραζόμενα καὶ τῶν διαφορετικῶν ἀξιῶν καὶ ἀντιλήψεων διαδοχικῶν γενεῶν ἀναγνωστῶν, ἡ βλεπόμενη πρόσληψη. Ἡ ἐρμηνευτικὴ θεωρία τῆς πρόσληψης, ποὺ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ διδάσκεται στὰ τμήματα φιλολογίας τῆς χώρας, εἶναι ἰδιαίτερα εὐπρόσδεκτη, ἐπειδὴ εὐνοεῖ τὴ δυναμικὴ στάση ἀπέναντι στὴ λογοτεχνία τοῦ παρελθόντος, καὶ ἀναγκάζει τοὺς ἐλληνιστὲς — καὶ τοὺς λατινιστὲς — νὰ στραφοῦν πρὸς τὸ ἔξω, σὲ ἄλλες περιόδους καὶ πολιτισμούς.³

Ἀκόμη καὶ ἂν ὑποθέσουμε μαζὶ μὲ τὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀνθρωπολογίας, τῆς ἐθνολογίας κ.λπ., ὅταν ἐμφανίστηκαν στὶς ἀρχὲς τοῦ προηγούμενου αἰώνα, ὅτι τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ κείμενα ἀναφέρονται σὲ ἓναν πολιτισμὸ, χωρὶς τίποτε τὸ ἰδιαίτερο, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, πρέπει νὰ ἀναδείξουμε τὸν πολιτισμὸν αὐτό: νὰ ἀναδείξουμε τὶς ἠθικὲς του ἀξίες, τὴν πολιτικὴ του σκέψη, τοὺς θεσμούς του, νὰ ἀναδείξουμε τὴ λογοτεχνία του. Στὸ κάτω κάτω αὐτὸ θὰ προκαλέσει σύγκριση καὶ θὰ ἀναδείξει τὴ διαφορὰ.

Ἀκόμη, ἐπίσης, καὶ ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ κλασικότητα στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ κείμενα δὲν ὀφείλεται στὰ ἴδια τὰ κείμενα, ἀλλὰ στοὺς δυτικούς

2. Πβ. Γ. Ξανθάκη - Καραμάνου (ἄρθρο τῆς P.E. Easterling 62-71) σσ. 67 κ.έ.

3. Manfred Fuhrmann - Hermann Tränkle, σ. 39 καὶ P.E. Easterling (1988) σ. 15.

ἀποδέκτες τους, ὅτι δηλ. πρωταρχική σημασία ἔχει ἡ πρόσληψη τῶν κειμένων καὶ ὄχι ἡ δημιουργία τους, εἶναι ἡ προσαρμοστικότητα τῶν ἀρχαίων κειμένων πού τοὺς δίδει διαρκῶς νέα σημασία καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἐξαγωγισμότῳτά τους. Ἀλλὰ ἡ προσαρμοστικότητα αὐτὴ εἶναι ἐγγενὲς στοιχεῖο τοῦ περιεχομένου τους καὶ τῆς δυναμικῆς τους. «Τὸ μυστικὸ εἶναι, νομίζω, μία κάποια ἀφαιρετικότητα στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔχουν σχεδιαστεῖ τὰ ἔργα. Αὐτὸ πού τὰ κάνει τόσο ἐξαιρετικὰ ἀνοικτὰ καὶ προσαρμόσιμα εἶναι ὅτι προσφέρουν δομὲς καὶ ἱστορίες πού ἀποτελοῦν κατάλληλα μέσα μὲ τὰ ὁποῖα νὰ σκεφτόμαστε, καθὼς λειτουργοῦν ὡς φαντασιακὰ πρότυπα... Τοῦτο οὐμβαίνει γιατί εὐθύς ἐξαρχῆς ἡ λογικὴ τῶν ἔργων βασιζόταν στὴ μεῖξη τοῦ παρελθόντος μὲ τὸ παρόν: Νὰ κατορθῶναι ὥστε οἱ ἱστορίες γιὰ τοὺς φημισμένους ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες τοῦ παρελθόντος νὰ ἔχουν νόημα γιὰ τοὺς θεατὲς στὴν Ἀθήνα (καὶ ἔπειτα σὲ ἄλλες πόλεις) στὴν ἐποχὴ τους, δηλ. τὸν πέμπτον αἰ., ὅταν ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Ὀρέστης καὶ ἡ Ἡλέκτρα εἶχαν γίνει ἐδῶ καὶ πολὺ χρόνο μορφὲς μιᾶς ἐποχῆς πού εἶχε σβῆσει».⁴

Ἡ μεγάλη δύναμη τῆς τραγωδίας εἶναι σίγουρα τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει μία πολλαπλότητα τρόπων μὲ τοὺς ὁποῖους μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει σημασία γιὰ τὸ θεατρικὸ κοινόν· καὶ ὅσο πιὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἀφηρημένο εἶναι τὸ ὕφος τῆς σκηνοθεσίας, μὲ τόσο μεγαλύτερη ἔνταση μπορεῖ νὰ μεταδοθεῖ ἡ ἐξαιρετικὴ δύναμη τῆς τραγωδίας σὲ ἄτομα καὶ κοινωνίες. «Ἡ δύναμη ἔργων, ὅπως ὁ *Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶν*», γράφει ἡ Pat Easterling, «νὰ παράγουν διαρκῶς διαπολιτισμικὲς σημασίες, μπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μὲ πόση λεπτότητα ἐνεργοποιοῦν τὴ διαδικασία ἐμπλοκῆς». Γιὰ μᾶς πού προσπαθοῦμε νὰ μελετοῦμε ἀπὸ κοντὰ τὰ πρωτότυπα κείμενα στὸ δικό τους περιβάλλον καὶ νὰ βοηθοῦμε τοὺς σπουδαστὲς νὰ τὰ διαβάξουν γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, ὑπάρχει ἓνα δύσκολο διττὸ καθῆκον: «Πρέπει νὰ ψάχνουμε γιὰ τὶς ἀποχρώσεις τῆς γλώσσας καὶ τὸν ἀπόηχο τῶν λεκτικῶν συναφειῶν, ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσουμε νὰ μαντέψουμε σημασίες πού θὰ μπορούσαν ἀπὸ μόνες τους νὰ ὑποβάλλονται στὸ κοινὸ τῆς ἴδιας μὲ τὸ ἔργο ἐποχῆς. Ταυτόχρονα ὀφείλουμε νὰ εἶμαστε ἀνοικτοὶ στοὺς διάφορους τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους τὰ τραγικὰ ἔργα ἔγιναν κατανοητὰ, διασκευάστηκαν... παραστάθηκαν καὶ προσλήφθηκαν στὴν κάθε ἐποχῆ».⁵

Ἡ μετάφραση τοῦ *Φιλοκτήτη* τοῦ Σοφοκλῆ ἀπὸ τὸν Σήμου Χήνεϊ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 μὲ τὸν τίτλο *Θεραπεία στὴν Τροία* (*The Cure at Troy*) παρουσιάστηκε ὡς ἓνας προβληματισμὸς γιὰ τὶς δυσχέρειες τῆς συμφιλίωσης στὴ Βόρεια Ἰρλανδία. Καὶ εἶναι πολὺ διδακτικὴ ἡ ἐμπειρία

4. P.E. Easterling (2004) σ. 26.

5. P.E. Easterling (2004) σσ. 40-1, 29.

ἀπὸ τῆ μελέτῃ τοῦ «Φιλοκτήτῃ» στὴν παγκόσμια λογοτεχνία (καὶ στὸν δικὸ μας Γ. Ρίτσο) γιὰ τὴ σημασία ποὺ ἀποκτᾷ τὸ θέμα αὐτὸ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες καὶ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς περιστάσεις κάθε φορά. Ὁμοίως γιὰ τὶς «Ἀντιγόνης» καὶ τὶς «Ἡλέκτρης» κτλ.⁶

Ἐξετάζοντας τί συμβαίνει ὅταν ιδέες κινοῦνται ἀπὸ ἓναν πολιτισμὸν σὲ ἓναν ἄλλο, ἡ Lorna Hardwick⁷ ὑπογραμμίζει τὴ μεσολαβητικὴ ἐπίδραση, λογοτεχνικὴ καὶ πολιτικὴ, τῆς κλασικῆς ἀθηναϊκῆς παιδείας. Καὶ ὑποστηρίζει ὅτι τὸ πιὸ δυναμικὸ Ἰπόμνημα στὸν Ὅμηρο μπορεῖ νὰ βρεθῆι στὴ δημιουργικὴ λογοτεχνία ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ αὐτόν. Αὐτὴ διαρωτίζει τὴν τάση μεταξὺ σκληρότητας καὶ συμπάθειας στὶς ἀξίες τῆς Ἰλιάδας· αὐτὴ στὸ τέλος τοῦ 20οῦ αἰ. ὑπόσχεταί νὰ ἀνοίξει καινούργιο δρόμο μὲ ἀναγνώσεις τῆς Ὀδύσσειας, ἡ ὁποία ἔχει τὸ προνόμιο νὰ ὑπερβαίνει τὰ πολιτισμικὰ ὄρια. Στὴν τελευταία δεκαετία ἡ ὀρμητικὴ ἐμφάνιση μιᾶς νέας ποίησης καὶ δράματος βασισμένων στὰ ὀμηρικὰ καὶ κλασικὰ θέματα ἔχει μόλις ἀρχίσει νὰ προσελκύει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλολόγων.

Ἡ ἀθηναϊκὴ ἐμπειρία τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὸ ὀμηρικὸ κείμενο δείχνει ὅτι οἱ ιδέες μεταβάλλονται ὅταν κινοῦνται ἀπὸ ἓναν περιβάλλον σὲ ἄλλο. Ποίηση καὶ δράμα τοῦ εἰκοστοῦ αἰ. δείχνουν ὅτι διαφορετικὲς κοινωνίες καὶ λογοτεχνίες ἐπικοινωνοῦν ἢ μίᾳ μὲ τὴν ἄλλη καὶ προκαλοῦν ἢ μίᾳ τὴν ἄλλη, μέσω τῆς ἀντίδρασής τους πρὸς τὸν Ὅμηρο. Παρὰ τὸν ὑπετιθέμενο θάνατο τοῦ ἔπους, τὸ τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰ. (ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὸν πέμπτον αἰ.) ἔχει ἀντιληφθεῖ τὸν Ὅμηρο σὰν βατῆρα στὸ κολυμβητήριο γιὰ δημιουργικὸ λογοτεχνικὸ ἔργο. Ἐπίσης, νέες μεταφράσεις καὶ πρόσφατη χρῆση ὀμηρικῶν καὶ κλασικῶν θεμάτων στὸ δράμα ἔχουν δεῖ τὴν ἀνάπτυξη νέου λογοτεχνικοῦ εἴδους, τῆς παραλλαγῆς ἢ διασκευῆς (version), ἡ ὁποία περιλαμβάνει καὶ τὶς δύο ἔννοιες τῆς μετάφρασης, λέξεων καὶ συμφραζομένων, μὲ μίᾳ τάση ἀλληλεπίδρασης ποιητικῶν καὶ πολιτικῶν ιδεῶν. Διαβάζοντας τὰ ἔργα αὐτὰ καὶ τὴν παράστασή τους διαπιστώνουμε ὅτι εἶναι κρίσιμο τὸ ποσοστὸ καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντλοῦν ἀπὸ τὸ ὑπο-κείμενο καὶ τὸ πολιτισμικὸ ὑπόδαφος τῶν ὀμηρικῶν ποιημάτων γιὰ νὰ διαφωτιστοῦν θέματα τοῦ 20οῦ αἰ. Ὁ Σήμους Χήνεϋ π.χ. στὴ *Θεραπεία στὴν Τροία* (*The Cure at Troy*, 1990),

6. Πβ. Ι.Ν.Περυσινάκη, «Ὁ Φιλοκτήτης τοῦ Σοφοκλῆ: μίᾳ διαχρονικὴ καὶ συγχρονικὴ ἀνάγνωση» (:*Μορφές τῆς Αρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας* Ἰδρυμα Κ. Κατσάρη, Ἰωάννινα 1995) 63-86· ἐπίσης Mandel Oscar *Philoctetes and the Fall of Troy. Plays Documents, Iconography, Interpretations* (Lincoln, London 1981). Γιὰ τὴν «Ἀντιγόνη» βλ. George Steiner, *Antigones* (Oxford, Clarendon Press 1984· ἑλλην. μετάφρ. Καλάντης 2001). Πβ. τὸ περιοδικὸ *Διδασκαλία Ancient Theater Today*.

7. C. Emlyn - Jones, L. Hardwick and J. Purkis (ἄρθρο τῆς Lorna Hardwick 227 - 48) σσ. 240 κ.ε. καὶ *passim*.

πού μεταφράζει και διασκευάζει τὸν *Φιλοκτήτη* τοῦ Σοφοκλῆ, χρησιμοποιεῖ στὴν ἀρχὴ τὸ χορὸ γιὰ νὰ θεμελιώσει τὴ δράση στὴν παραδεδομένη ἔννοια τοῦ ἠρωϊσμοῦ ὡς αὐταρχικότητα. Ἡ δράση τοῦ ἔργου καὶ ὁ χορὸς στὸ τέλος ἀμφιοβητεῖ τὴν ἠθικὴ ἰσχὺ αὐτῆς τῆς στάσης μεταφέροντας τὶς ἐπιπτώσεις τῆς σὲ βάσανα πού προκαλοῦνται μέσα καὶ σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες. Ἀντίθετα ἀπὸ τὶς δραματικὲς παραλλαγές τοῦ 20οῦ αἰ. πού ἀντιλοῦσαν ἀπὸ τὴν τραγωδία τοῦ 5ου αἰ., τὸ ἔργο τοῦ Christopher Logue τίθεται σὲ εὐθεία σχέση μὲ τὸν Ὅμηρο. Ἡ *War Music* (1981) εἶναι μία ἀντίδραση στὰ βιβλία 16-19 τῆς *Ἰλιάδας*· οἱ *Kings* (1991) ἀφορμᾶται ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῆς *Ἰλιάδας*, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ ἀπὸ τὰ βιβλία 6 καὶ 7. Γιὰ τὸ πρῶτο μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κάποιος ὅτι εὐνοεῖ περισσότερο τὴ πία ἄποψη τῶν πολεμικῶν σκηνῶν στὸν Ὅμηρο καὶ ἔτσι φαίνεται νὰ ὑμνεῖ περισσότερο τὴ βία χωρὶς νὰ μεταφέρει τὸ ὀμηρικὸ πάθος. Ἀλλὰ οἱ *Kings* ἔχουν πιὸ σύνθετη ἀφήγηση. Τὸ πλαίσιο τοῦ 20οῦ αἰ. προσφέρει τὸ ὄχημα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία: μία τεχνικὴ τοῦ κινηματογράφου τῶν τηλεοπτικῶν παραθύρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸν *Omeros* (1991)⁸ τοῦ Derek Walcott διαπνέει καὶ διαμορφώνει τὸ πνεῦμα τῆς *Ὀδύσειας*, πού μεταμορφώνεται σὲ μία διαπολιτισμικὴ μὴ χρονολογικὴ ἀφήγηση στὴν ὁποία οἱ ψαράδες πού ἔχουν ἠρωικὰ ὀνόματα γίνονται ἢ λυδία λίθος γιὰ τὴν ἐπικὴ ἱστορία τοῦ λαοῦ τους. Χρησιμοποιεῖ τὸν πολιτισμὸ τῆς караϊβικῆς ὡς βατῆρα πρὸς τὰ ποιήματα καὶ τὴν οἰκείωση τοῦ Ὀμήρου μὲ μια τεχνικὴ ἐντυπωσιακὰ ἀνανεωμένη, στὴν ὁποία οἱ Ὀμηρικὲς ἀπηχῆσεις τιθασεύονται μέσα στὴ φαντασία παρὰ τὴν περιορίζουν, σὲ ἓνα παιγνίδι ὀξύνοιας καὶ λέξεων σὲ κάθε σελίδα. Διαβάζοντας τὸν Ὅμηρο ὑπάρχει ἀναγκαστικὰ ἀλληλεπίδραση μεταξὺ τῆς ποιητικῆς ἐπιπόνησης καὶ τῆς κριτικῆς. Ἀντιστοιχίες μεταξὺ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν καὶ λογοτεχνιῶν ἐκτιμῶνται καλύτερα ἂν κοιτάξουμε ποιητικὲς ἀντιδράσεις, γιὰ τὴν λαμβάνουν τὴν ἐνεργητικότητά τους ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν ἐπινοήσεων τοῦ ἴδιου τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν κριτικῶν του. Οἱ ποιητὲς εἶναι οἱ καλύτεροι ὑπομνηματιστές.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ μελέτη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας θὰ μπορούσε νὰ ἐπεκταθεῖ: θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει μία ὀλιστικὴ προσέγγιση τῆς μελέτης τῶν κλασικῶν γλωσσῶν στὴν ἱστορικὴ προσέγγισή τους, ἀντὶ τοῦ κατακερματισμοῦ σὲ στενὲς εἰδικότητες. Μποροῦμε ἔτσι νὰ δοῦμε τὶς ἐλληνικὲς κλασικὲς σπουδὲς σὲ σχέση μὲ τὶς συγγενεῖς γλώσσες, καὶ σὲ ἓνα ποσοστὸ τὶς λογοτεχνίες, τῶν Ἰνδοευρωπαίων. Ἡ συγκριτικὴ φιλολογία προσφέρει τὴν εὐκαιρία νὰ κατανοήσουμε καλύτερα πράγματα τὰ ὁποῖα διαφο-

8. (Ἑλληνικὴ μετάφραση Ἑλένη Κεχροπούλου, ἐκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Ἀθήνα 1993).

ρετικά παραμένουν κρυμμένα ή θησαυροί μόνον ενός έθνους και μίας γλώσσας.⁹ Πάλι η δύναμη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας είναι έξ αντικειμένου μεγαλύτερη. Τέλος, στη διαλεκτική της ιστορίας των κλασικών σπουδών, είναι η ώρα της δημιουργίας στη χώρα μας ενός έρευνητικού 'Ινστιτούτου Κλασικών Σπουδών.

Όμως η προσαρμοστικότητα και η εξαγωγιμότητα των σωζομένων έργων της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας περιλαμβάνει και μία άλλη δυναμική, εκτός από την παραπάνω δημιουργική λογοτεχνική παραγωγή: τη δημιουργία, ή έστω την ενίσχυση, νέων έπιστημών ανεξάρτητων από την κλασική φιλολογία. Από τη μελέτη των ελάχιστων αποσπασμάτων της Σαπφώς γενήθηκε ένας άλλος κλάδος, ο κλάδος των γυναικείων σπουδών. Η θέση της Σαπφώς στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία, οι διεκδικήσεις της, ή απαίτηση της ανάμνησής της, έδωσε σάρκα και όστα σε άλλες αντίστοιχες έστω διεκδικήσεις γυναικείων και τις ενέδωσε με την αυθεντία της φωνής της Σαπφώς, αυθεντίας όχι κατασκευσμένης, αλλά λαλούσας μέσα από τα ποιητικά θραύσματα της: ο λόγος της παίρνει τη μορφή ενός κώδικα αντίστασης ή έστω αντίθεσης σε κάθε τυραννία και άπελευθέρωσης της γυναίκας. Η μελέτη των λογοτύπων και της προφορικής σύνθεσης των όμηρικών σπουδών γέννησε ολόκληρη αντίστοιχη νέα έπιστήμη στην παγκόσμια λογοτεχνία, την προφορική σύνθεση και τον πολιτισμό χωρίς γραφή. Από τον Όμηρο έπίσης, αλλά και την τραγωδία, αναπτύχθηκε η άφηγηματολογία. Η τραγωδία έδωσε πολλά νέα στοιχεία στην ανθρωπολογία και τη μελέτη των τελετουργιών στην αρχαιότητα ή τις λιγότερο αναπτυγμένες κοινωνίες. Η παράσταση (performance) στην τραγωδία και τη λυρική ποίηση προσφέρει νέα στοιχεία στην κατανόηση του λογοτεχνικού είδους. Η allusion ήταν κατεξοχήν γνώρισμα της ελληνιστικής ποίησης σε σχέση με την αρχαιότερη ελληνική γραμματεία. 'Ιδιαίτερα για τη λατινική φιλολογία ή ρητορική της allusion και της πρόσληψης ήταν από τα πρωταρχικά χαρακτηριστικά της σε σχέση με την αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Η «άγωνία της επίδρασης» και η «πρόσληψη» της λογοτεχνίας, ή «διαχειμενικότητα» έχουν αποβεί θέματα αίχμης στη θεωρία της λογοτεχνίας στις ήμέρες μας. Η πρόσληψη της αρχαίας ελληνικής και λατινικής λογοτεχνίας είναι, νομίζω, ένα πεδίο στο οποίο καλούνται οι κλασικοί φιλόλογοι να δείξουν τη γνώση τους. Νέα κείμενα δεν έχουμε συχνά για μελέτη στην κλασική φιλολογία. Δεν έχουμε συχνά νέους παπύρους, όπως ήταν η έπωδος του 'Αρχιλόχου, ο Στησίχορος της Lille και ο Νέος Σιμωνίδης. Στη διερεύνηση όμως της πρόσληψης των κλασικών λογοτεχνικών από σύγχρονες εύρωπαϊκές, και όχι μόνο, λογοτεχνίες, οι κλασικοί

9. Cf. Giannakis, *passim*.

φιλόλογοι ἐξ ἀντικειμένου (παρὰ ἴσως τὸν φθόνο τῶν φιλόλογων τῶν ἀντίστοιχων λογοτεχνιῶν) ἔχουν νὰ προσφέρουν περισσότερα καὶ νὰ προσδώσουν βαθύτερο περιεχόμενο στὶς λογοτεχνίες αὐτές. Καὶ εἶναι εὐχάριστο ὅτι γιὰ τὴν πρόσληψη τῆς ἀρχαίας στὴ νέα ἑλληνικὴ λογοτεχνία ὑπάρχει κάποιον ἐνδιαφέρον στὴ χώρα μας τὰ τελευταῖα χρόνια.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- A.W.H. Adkins, «Classical studies: has the past a future» (*Didascalos* 3 (1969) 19-35).
- A.W.H. Adkins, «The ghost of classics yet to come» (*Didascalos* 4 (1972) 3-17).
- R.R. Bolgar, «The classical curriculum and its links with the Renaissance» (*Didascalos* 4 (1972) 18-34).
- G.K. Giannakis, «Classical Greek Studies on the Verge of the Millennium: A Linguist's view» (*Phasis* (Greek and Roman Studies) 2-3 (2000) Tbilisi) 136-40).
- P.E. Easterling, *The Survival of Greek* (An Inaugural Lecture delivered at University College London, 15 December 1988).
- P.E. Easterling, *Classical Drama as a Medium of Modern Education* (μετάφρ. Αυγή - Άννα Μάγγελ, Εκδόσεις Εντελέχεια Αθήνα 2004).
- C. Emlyn - Jones, L. Hardwick and J. Purkis (eds), *Homer: Readings and Images* (Duckworth Open University, 1992), ιδιαίτερα τα άρθρα τῶν J. Purkis, P.N. Furbank, Lorna Hardwick).
- Manfred Fuhrmann - Hermann Tränkle, *Πόσο Κλασική είναι η Κλασική Αρχαιότητα* (μετάφρ. Μίλτος Πεχλιβάνος, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992).
- V.W. Hanson & John Heath, *Ποιος σκότωσε τον Όμηρο* (μετάφρ. Ρένα Καρακατσάνη, Αθήνα, Κάκτος 1999).
- Γ. Ξανθάκη - Καραμάνου (επιμ.), *Ἡ Κλασικὴ Παιδεία Σήμερα. Πραγματικότητα και Προοπτικὲς στὴν Ἑλλάδα τοῦ 21ου αἰῶνα* (Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου, Ἀθήνα 6 - 8.12.2002, (περ.) Πλάτων. Παράρτημα: Θέματα Μέσης Ἐκπαίδευσης, Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 2003: ἄρθρα τῶν Patricia E. Easterling σσ. 62-71, Ἴ. Ν. Περυσινάκη σσ. 275 - 300).
- Αντώνης Ρεγκάκος (επιμ.), *Νεκρά Γράμματα; Οἱ Κλασικὲς Σπουδὲς στὸν 21ο αἰῶνα* (Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001).

